

In Memoriam Petrus Antonius Hens
(1888-1971)

Op 26 april 1971 overleed onverwacht te Utrecht de heer P. A. Hens, erelid van de Nederlandse Ornithologische Unie, oud-voorzitter en erelid van de Club van Nederlandse Vogelkundigen en lid van de Commissie voor de Nederlandse Avifauna.

Petrus Antonius Hens werd op 27 augustus 1888 te Zwolle geboren, waar hij in een groot gezin, met gezellig familieleven opgroeide en waar hij reeds vroeg naar alles in de natuur rondom hem leerde omkijken. Hier begon hij op zijn dertiende jaar, op 19 april 1902, met het schrijven van zijn ornithologische dagboeken, die hij tot aan zijn dood minutieus zou blijven voortzetten en die thans een serie van omstreeks 40 delen omvat, verlevendigd met tekeningen, schetsjes, foto's, knipsels en andere ornithologische en persoonlijke herinneringen. Onderzoekingslust en bewondering voor details brachten hem al spoedig in contact met het bekende Zwolse preparateursbedrijf van

W. Engels, van wie hij in 1902 het handwerk van prepareren leerde, later aangevuld met alles wat hij in oude en nieuwe geschriften over het opzetten en prepareren van vogels en kleine zoogdieren te weten kon komen. Tot begin 1903 zette hij reeds 21 dieren op, terwijl hij tussen 1902 en 1905 rondom Zwolle 94 vogelsoorten waarnam, waaronder de Raaf en de Ooievaar. Zijn aantekeningen uit die tijd vermelden onder meer dat de IJsvogel in de omgeving van Zwolle geen zeldzaamheid is, „ja, (hij) komt zelfs in de stad voor en heeft er ook gebroed. Zijn nest bevond zich in een tuinwal van de stadsgrachten. Zijn jachtterrein strekte zich zelfs uit tot plaatsen in de stad, o.a. bij het Sophia Ziekenhuis”.

In 1905 verhuisde het gezin naar Roermond en sedert dien heeft zich het gehele leven en werken van Hens in Limburg afgespeeld. In Roermond werkte hij als volontair op de secretarie; per 1 maart 1913 werd hij hoofdcommies in Heerlen. In 1917 werd hij benoemd tot burgemeester van Valkenburg-Houthem, een ambt dat hij ruim 35 jaar, tot aan zijn pensionering in 1953, met ere heeft vervuld. Inmiddels was hij in 1916 getrouwd met Mary A. Jahn met wie hij tot het eind van zijn leven een zeer gelukkig huwelijk beleefde en die hem twee dochters schonk. Familiezorgen, waaronder ziekte van zijn vrouw en het overlijden van het oudste dochttertje op achtjarige leeftijd, in 1928, zijn hem niet bespaard gebleven, doch onder dit alles heeft Hens niettemin een grote activiteit ten toon gespreid en een opgeruimde levenshouding behouden.

Reeds in Roermond was Hens door correspondentie in aanraking gekomen met Baron Snouckaert van Schauburg, die in Hens een jeugdige en toegewijde ornithologische vriend kreeg en die hem steeds met raad en daad terzijde heeft gestaan. Op Snouckaerts aanraden ging Hens over van het opzetten van vogels naar het balgen, waarmee de grondslag gelegd werd voor een vogelcollectie die door zorgvuldige en artistieke conservering en uitvoerige documentatie veel waarde zou gaan verkrijgen.

Waarnemen, jagen, verzamelen en prepareren hebben ook in Hens' latere leven een grote rol gespeeld; het heeft hem altijd nauw met de natuur en haar Schepper gebonden doen gevoelen en hoe vreemd dit thans velen in de oren moet klinken, het heeft hem vanaf het begin tot een gewetensvol vogel- en natuurbeschermer gemaakt. Het is hier niet de plaats in te gaan op de controverse over de inhoud van de Vogelwet, die in 1911 leidde tot de scheuring in de 10 jaar oude Nederlandsche Ornithologische Vereniging en waarbij Hens de zijde koos van Baron Snouckaert van Schauburg ter bestrijding van wat toen aangevoeld werd als „overdreven vogelbescherming”. Hens behoorde tot de mede-oprichters van de Club van Nederlandsche Vogelkundigen, waarvan hij, onder voorzitterschap van Snouckaert, vanaf 22 mei 1911 secretaris en daarna vanaf 1930 tot 18 februari 1962 onafgebroken voorzitter is geweest. Zoals meestal, lag de waarheid van de zaak waarover onenigheid bestond, in het midden, een feit dat in 1936 bij de herdenking van het 25-jarig bestaan van de Club openhartig door Hens werd vastgesteld (Org. Club Ned.

Vogelk. 9: 1-12) en waarop hij wederom 25 jaar later, in 1961, toen de Club sedert 1957 een afdeling van de Nederlandse Ornithologische Unie was geworden, toch nog even terugkwam (Limosa 35: 173-175).

Het leven van de Club heeft voor Hens veel betekend. Hij was een charmante voorzitter van de door gezelligheid en onderlinge vriendschap gekenmerkte Clubvergaderingen en het is opmerkelijk dat de beschrijving die hij van Snouckaert als eerste voorzitter van de Club heeft gegeven, later in gelijke mate op hemzelf van toepassing zou blijken te zijn: „een ideaal voorzitter, die steeds op hoffelijke, tactvolle en nauwgezette wijze onze vergaderingen wist te leiden en gedurende al de jaren dat hij het voorzitterschap bekleedde, inderdaad het middelpunt, de ziel der Club is geweest” (Org. Club Ned. Vogelk. 9: 11). Hens heeft evenwel altijd zijn medewerking verleend aan de totstandkoming van de „verzoening” tussen „NOV” en „Club” en het was zeker niet aan hem te wijten, dat deze pas op 1 januari 1957 werkelijkheid werd. Ten bewijze hiervan werd Hens op 25 oktober 1958, toen hij 50 jaar lid van de NOV was geweest, tot erelid van de Nederlandse Ornithologische Vereniging benoemd. Op 29 november 1959 volgde zijn benoeming tot erelid van de Club van Nederlandse Vogelkundigen.

Hens' ornithologische belangstelling viel in een periode, waarin nauwkeurig faunistisch werk en de studie van geografische variatie (subspecies) volgens de toen nieuwe patronen van Hartert en Kleinschmidt op de voorgrond traden. Het was dan ook voornamelijk voor deze doeleinden dat zijn collectie werd aangewend. In deel 1 van het Jaarbericht der Club van Nederlandsche Vogelkundigen (1911) verscheen een overzicht van de door Hens vastgestelde vogels van Roermond, in hetzelfde jaar gevolgd door phenologische gegevens daarover in de *Ornithologische Monatsberichte* (19: 123-126 en 141-148) onder de titel: „Winter- und Frühjahrs-Beobachtungen in der Gegend von Roermond (Holland, Provinz Limburg)”. Maar Hens' grote werk werd de in 1926 verschenen „Avifauna der Nederlandsche provincie Limburg, benevens eene vergelijking met die der aangrenzende gebieden”, waarvan de oorspronkelijke tekst reeds in het Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg (1924-25) was verschenen. Het zou door enkele aanvullingen worden gevolgd (1930, 1931, 1948) en uiteindelijk worden herbewerkt in de 528 pagina's tellende, in dubbele kolommen gedrukte tweede herziene druk, uitgegeven in oktober 1965 als Reeks XV van de Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. In een bespreking van dit werk (Limosa 39: 156-157) werd het beschreven als „een door zijn gedetailleerdheid, nauwgezetheid en omvang nauwelijks te evenaren avifaunistische provinciebeschrijving”! Heel uitvoerig vermeldt en bespreekt Hens daarin ook de talrijke waarnemingen en verhalen die zijn ornithologische vrienden hem vertelden en die stuk voor stuk aan een nauwgezet onderzoek werden onderworpen: voor zulke waarnemers en verzamelaars als pastoor H. Nillesen, pastoor N. Beckers, de jachtopziener J. Knols en vele anderen heeft hij zijn leven lang veel bewondering gehad. Over de band die Hens met het Natuurhistorisch

Genootschap bond, heeft Van Nieuwenhoven een voortreffelijk overzicht gegeven in een „in memoriam” in het Natuurhistorisch Maandblad van 30 juni 1971 (60: 89-93). Daarin wordt ook genoemd dat Hens de afbeeldingen van de vogels in zijn „Avifauna” met eigen hand, veelal naar eigen geprepareerde exemplaren, vervaardigde. Na zijn pensionering werd Hens lange tijd gegrepen door een werkelijke schilderspassie, waarvoor Harry Koolen, die bij zijn vertrek zijn ambtsportret schilderde, allerlei professionele aanwijzingen gaf. Sedert dien hangt Hens' grote en gastvrije huis het „Ingerhof” in Valkenburg vol met olieverfschilderijen met meer dan nauwgezetheid gemaakt naar geprepareerde vogels, met jachtstillevens en met de portretten van oude en jonge familieleden. Enkele van zijn grotere stukken zijn geëxposeerd geweest op de tentoonstelling van Nederlandse vogel-schilderijen tijdens het XV Internationale Ornithologische Congres in het Nederlands Congresgebouw in 1970 te 's Gravenhage.

Veel heeft Hens gedaan voor het onderzoek van de geografische vormen van de in Nederland voorkomende vogelsoorten. Zijn verhandeling over „Subspeziesfragen in Holland” voor het VII Internationale Ornithologische Congres te Amsterdam (1930) is daarvan wel de beste samenvatting. Deze onderzoekingen brachten hem in contact met vele binnen- en buitenlandse ornithologen, in het bijzonder met Hartert, Otto Kleinschmidt, Stresemann, Von Jordans, Schiebel, Witherby, J. M. Harrison, Meinertzhagen, Zedlitz en vele anderen. In latere jaren heeft hij op dit gebied veel samengewerkt met J. G. van Marle, die de grote palaearctische collectie van Snouckaert tot zijn beschikking kreeg (o.a. over de vinkenrassen uit Engeland, Nederland en Sardinië, zie Org. Club Ned. Vogelk. 6, 1933: 49-58 en Limosa 11, 1938: 86-92); nog weer later, gezamenlijk ook met schrijver dezes onder meer over de rassen van de Vlaamse Gaai en over de kenmerken van de „Valkbuizerd” *Buteo buteo vulpinus* (British Birds 41, 1948: 77-82). Over het laatst genoemde onderwerp had Hens overigens 29 jaar eerder ook reeds gepubliceerd (Jaarber. Club Ned. Vogelk. 9, 1919: 99-107). Heel minutieus was ook zijn studie met W. C. van Heurn over de subspecifieke onderscheiding van de Nederlandse Groene Specht (Limosa 19, 1946: 1-15). Met name op verzoek van zijn oude vriend Dr. Adolf von Jordans schreef hij voor de *Syllegomena biologica*, het *Festschrift* ter gelegenheid van de 80ste geboortedag van Otto Kleinschmidt (1950), een bijdrage getiteld „Über das Vorkommen und Brüten der Treuerbachstelze, *Motacilla alba yarrellii* Gould, in den Niederlanden”. Voor al deze doeleinden had Hens met grote zorg en voorzichtigheid fraaie balgseries uit geheel Europa aangelegd, met name van Vink, Putter, Matkopmees, Glanskopmees, Vlaamse Gaai, Patrijs, etc. Over de zgn. „Veenpatrijs” *Perdix perdix sphagnetorum* hield Hens op het VIII Internationale Ornithologische Congres te Oxford (1934) een lezing. Hens bezocht, als vertegenwoordiger van de Club, de internationale ornithologische congressen te Kopenhagen (1926), Amsterdam (1930) en Oxford (1934) en de eerste naoorlogse internationale ornithologische bijeenkomst te Edinburgh (1947). Hij

werd in 1940 benoemd tot corresponderend lid van de British Ornithologists' Union; hij was intussen reeds corresponderend lid van de Ornithologische Gesellschaft in Bayern geworden.

Voor het driedelige standaardwerk „De Nederlandsche Vogels” (1937-1949) verzorgde Hens, samen met Van Marle, de systematische en geografische rubrieken. Zijn goed gevulde eigen bibliotheek, de tijdschriftenbibliotheek van de „Club” die hij thuis beheerde, alsmede zijn vogelcollectie verschaften hem ruimschoots de daartoe benodigde informatie. Door ruil en aankoop en door aanvulling met de collectie van H. C. Siebers, voornamelijk van stukken uit Anholt in Westfalen, was de collectie Hens inmiddels uitgegroeid tot een belangrijke wetenschappelijke verzameling, die tijdens de oorlogsjaren 1940-45 in het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden in depot werd gegeven en die thans reeds enkele jaren blijvend daar is ondergebracht.

Als lid van de Commissie voor de Nederlandse Avifauna en lid van de subcommissie taxonomie heeft Hens actief bijgedragen aan de totstandkoming van de „Avifauna van Nederland”. Hij was een van de mede-auteurs van het bij de „Avifauna” gevoegde artikel over „Ondersoorten en ondersoortsnamen in de lijst van Nederlandsche vogels” (*Ardea* 50, 1962: 104-130).

Onverwachte waarnemingen in zijn eigen tuin (bijv. van een Sperwergrasmus op 30 mei 1969) konden hem in vervoering brengen, zodat hij er dagen lang over sprak. Over de waarneming van een groepje van 10 Renvogels op 12 september 1969 in het natuurreserveaat „De Hamert” placht hij te spreken als „de belangrijkste van zijn leven” (*Natuurhist. Maandbl.* 58, 1969: 176-181)!

Hens had niet alleen een passie voor de ornithologie en de jacht (waaraan hij zeer hoge eisen stelde), hij had ook een grote belangstelling voor algemene biologische vraagstukken en voor wetenschap en literatuur in het algemeen. Hij was bovendien een groot verteller van verhalen en grappen, waarin Limburgse humor en levenswijsheid verborgen waren. Van deze gave maakte hij ook gaarne bij langdurige en moeilijke raadsvergaderingen gebruik om de spanning te breken en tot zuiver menselijke gedachten terug te keren. Ook werden raadsvergaderingen onderbroken om in oktober de over het Geuldal trekkende „kroene kranen” gade te slaan.

Van de onderscheidingen voor zijn werk mogen voorts nog worden genoemd dat Hens ridder was in de Orde van Oranje-Nassau.

In de rouwdienst die op 29 april 1971 in Valkenburg door vertegenwoordigers van de NOU werd medegemaakt, heeft Pastoor P. W. J. van Amstel een uitstekende kenschets van Hens gegeven, waaruit het volgende kan worden overgenomen: „Hij was een mens met grote plichtsbetrachting: vaak moesten verjaardagen thuis op een andere dag gevierd worden omdat vader een vergadering had. Hij was een mens die onkreukbaar was en dit ook van zijn medemens verwachtte. Hij was iemand die vooral uitblonk door de eerbied die hij had voor de persoon en de mening van de ander. Daardoor was

hij toegankelijk voor alle mensen, uit alle lagen van de bevolking en dat is de ware democratie. Hij was voor hen dan ook de waarachtige burgervader, die belang stelde in het wel en wee van Valkenburg. Hij wist de vernieuwing, die doorbrak, te voorzien en met vaste hand het vreemdelingenverkeer van Valkenburg op te vangen en te stimuleren. Met het volste recht heeft Valkenburg hem dan ook tijdens zijn leven reeds geëerd door een van haar mooiste singels zijn naam te geven en de Valkenburgse V.V.V. vereeuwigde hem door zijn reliëfbeeld aan te brengen bij een bank in het hart van ons stadje”.

In Hens heeft de Nederlandse ornithologie een grootmeester verloren van een welhaast voorbijge generatie. Maar zijn invloed op de ontwikkeling van de ornithologie, beoefend door liefhebbers en vakgeleerden, blijft onuitwisbaar, niet in het minst door de eenvoud en de eerlijkheid waarmede hij zich voor zijn geliefde vogelkunde gaf en anderen aanspoorde tot het waarnemen, het liefhebben en het bewaren van de natuur.

K. H. Voous